

Жусупов Б.А., Орозбаева Г.Б.

ЖАЗЫК ИШТЕРИ БОЮНЧА ЖЕКЕ АЙЫПТОО

Жусупов Б.А., Орозбаева Г.Б.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОТНОШЕНИЙ ЧАСТНОГО ОБВИНЕНИЯ

B.A. Zhusupov, G.B. Orozbaeva

PROCEDURAL REGULATION OF PRIVATE PROSECUTION

УДК:340.22.574

Бул илимий макалада жазык процессиндеги жеке айыптоо институту жана анын азыркы учурдагы процессуалдык көйгөйлөрү каралган.

В данной статье рассматриваются проблемы процессуального регулирования института частного обвинения.

Жазык процесси башка укуктун тармактарынан айрымаланып кылмыштуу жосунду жасаган адамга карата аны жоопкерчиликке тартуу үчүн ага кылмыш кодексинин өзгөчө бөлүгүндө каралган кылмыштын белгилери менен айып таңууланат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 16-беренесине ылайык адам укуктары жана эркиндиктери ажырагыс жана ар бир адамга туулгандан баштап таандык.

Адам укуктары жана эркиндиктери эң жогорку баалуулук болуп саналат. Алар түздөн түз аракетте болуп, мамлекеттик бийликтин мыйзам чыгаруу, аткаруу, өзүн өзү башкаруу органдарынын мауызын жана мазмунун түзөт.

Мындан келип чыккандай Кыргыз Республикасынын жарандары айыптоо укугуна ээ болуп аны жүзөгө ашыра алат.

Адамдар айыптоо укугун түздөн түз же өкүлдөрү аркылуу иш жүзүнө ашыра алат. Ошондой эле КР ЖКнин² 27 чи беренесине ылайык жабырлануучу, ал эми ал өлгөн же курагына же болбосо саламаттыгынын абалына байланыштуу жазыктык сот ишинде өз эркин билдирүүгө жөндөмсүз болгон учурда, анын жашы жеткен жакын туугандарынын бири каралган тартипте айыпталуучуну жазык укугунтугуна алууга катышууга, ал эми жеке айыптоо иштери боюнча - тийиштүү адамга каршы айып коюуга же аны колдоого укуктуу. Жабырлануучу, же анын укуктук жолун жолдоочу сот ишинин ар кандай учурунда айыптоону колдоодон баш тартууга укуктуу.

Прокурордун айыптоодон баш тартуусу жабырлануучуну айыптоону колдоо укугунан ажырата албайт.

Жеке айыптоо термини 18 кылымдын экинчи жарымынан тартып илимий жүгүртүүдө колдонула баштаган.

Бул терминдер атактуу орус процессуалистери Л.Я. Таубер, И.Я. Фойницкий тарабынан илимий эмгектерде колдонула баштаган.

Бирок булл илимий изилдөөлөрдө жеке айыптоонун теоретикалык суроолоруна көп көңүл бурулба-

стан ошол учурдагы практикалык жагдайларга көп көңүл бурулган.

Орус окумуштуулары айыптоону изилдөөдө бирдиктүү толук илимий аныктоону жасоого далалат жасашкан бирок анын натыйжасы ийгиликтүү болгон эмес.

Кыргызстандын процессуалдык илиминде бул термин биздин өлкөбүз эгемендүүлүк кабыл алгандан кийин колдонула баштаган.

Укуктуу мамлекетти курууга багыт алган биздин мамлекетибизде да укуктук реформалар жүргүзүү менен соттук адилеттүүлүктүн натыйжалуулугун жогорулатуу, судьялардын жетишсиздигин жоюу менен алардын ишин жеңилдетүү максатында өз убагында адилеттүү чечим кабыл алууну көздөп жазык процессинде бир канча жаңы өзгөртүүлөр киргизилген.

Бул өзгөрүүлөрдүн арасында жеке айыптоо дагы бар болуп процессуалдык мыйзамыбызда өз ордун тапты. Биздин Ата Мекендик процессуалдык илимде бул институт өтө жаш болуп окумуштуулар тарабынан кеңири изилдене элек.

Жеке айыптоо иштерин аныктоодо материалдык укуктун негизинде кароо зарылбы же процессуалдык укуктун негизинде кароо зарылбы кайсынысына артыкчылык берүү керек деген көйгөй чыгат.

Кыргыз Республикасынын жазык процессуалдык кодексинин 26 беренесине ылайык жазык процессинде айыптоонун формалары аныкталган. Ага ылайык:

Жасалган кылмыштын мүнөзүнө жана оордугуна жараша сотто айыптоо жеке, жеке-ачык жана ачык тартипте жүзөгө ашырылат.

Жеке айыптоо иштерине: Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 126-берененин биринчи бөлүгүндө, 128-беренелерде, 134-беренедө, 135-беренедө, 136-берененин биринчи жана экинчи бөлүктөрүндө, 137-берененин биринчи бөлүгүндө, 139-берененин биринчи бөлүгүндө, 140, 146, 150, 151, 178, 194-беренелерде, 324-берененин биринчи бөлүгүндө каралган кылмыштар жөнүндөгү иштер кирет.

Ал жабырлануучунун даттануусу боюнча козголот жана тараптардын жарашуусу менен токтотулат. Жарашуу өкүм мыйзамдуу күчүнө киргенге чейин болушу мүмкүн.

Жеке-ачык айыптоо иштерине Кыргыз Республикасынын Жазык кодексинин 10, 11-беренелеринде каралган чоң коркунуч келтирбеген кылмыштар, ан-

ча оор эмес кылмыштар жөнүндө иштер, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Жазык кодексинин¹ 129-беренесинин биринчи бөлүгүндө жана 130-беренесинин биринчи бөлүгүндө каралган кылмыш иштери таандык кылынат.

Калган кылмыштар жөнүндөгү иштер ачык-айыптоо иштери болуп эсептелет.

Жазык процессинде жеке айыптоо үчүн материалдык укуктук негиздер каралган учурда мыйзам чыгаруучу кандай позициядан бул суроого жандашканы түшүнүксүз.

Мисалы КР ЖПК 26 беренесине ылайык кылмыштын мүнөзү жана оордугу эске алынып каралса, ал эми жеке ачык айыптоо учурунда болсо кылмыштын даражасы каралган.

Мына ошондуктан жеке айыптоонун материалдык укуктук негиздерин кароо учурунда мыйзам чыгаруучу кылмыштын объектиси боюнча, же объективдүү жагы боюнча, боюнча аралаш караган.

Эми процессуалдык негиз жетиштүү деңгээлде жөнгө салынган эмес деген ойдобуз. Мисалы Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 26 беренесине ылайык айыптоо түйшүгү айыптоочуга жүктөлөт деп жазылган.

Ал эми жеке айыптоо боюнча айыптоо түйшүгү айыпталуучуга жүктөлсө анда процессуалдык мыйзамда далилдерди чогултуу тергөө аракеттерин жүргүзүү түйшүктөрү жеке айыптоочу жүргүзүүсү зарыл бирок процессуалдык мыйзам өз алдынча тергөө аракеттерин жеке айыптоочу тарабынан жүргүзүүгө жол бербейт.

КР ЖПК нин 162- беренесине ылайык жеке айып койгон кылмыштар жөнүндө иштерден башка бар-

дык жазык иштери боюнча тергөө милдеттүү түрдө жүргүзүлөт.

Эгерде жеке айыптоо боюнча тергөө аракеттерин жүргүзүү зарыл болсо анда ким жүргүзөт деген суроо пайда болот?

Мыйзам чыгаруучу тарабынан мындай көйгөйлөр чечилүүсү зарыл.

Биздин оюбузча жазык процессиндеги жеке айыптоо боюнча иштердин чөйрөсүн аныктоодо биз биринчи материалдык укуктук негиздерге баш ийип, конкреттүү кылмыштын курамдарын аныктоо учурунда алардын түрдүк объектисине жараша ошондой эле кылмыш даражасына негизделип алган оң.

Ошондой эле жазык процессинде жеке айыптоо процедурасын өз алдынча институт катары карап аны жалпы процедура менен кошо жетиштүү деңгээлде жөнгө салуу өзгөчөлүктөрүн да карообуз зарыл.

Дагы бир маанилүү аспект катары жеке айыптоону иш жүзүнө ашыруу учурунда тийиштүү тергөө аракеттерин жүргүзүү зарылчылыгы болгондо мындай аракеттери алдын ала тергөө, иликтөө органдары жүргүзөт деп жазсак жазык процессуалдык мыйзамындагы боштуктун ордун толтурууга мүмкүн болот деген ойдобуз.

Колдонулган булактар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы (27-июнь 2010-ж.)
2. Кыргыз Республикасынын Жазык Процессуалдык кодекси 1999-ж.
3. Кыргыз Республикасынын Кылмыш жазык кодекси 1997-жылдын 41-октябрындагы N 69 мыйзамы менен кичине киргизилген)
4. В.В Дорошков Частное обвинение М.2000-ж. 8-б.

Рецензент: д.ю.н., профессор Арабаев Ч.И.